

НЕТРАДИЦІЙНІ ХУДОЖНІ ТЕХНІКИ У ТВОРЧОМУ САМОВИРАЖЕННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Оксана Джафарова,

викладач кафедри початкової освіти РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет» (м. Сімферополь)

У статті розкрито сутність поняття «нетрадиційні художні техніки», подано їх різні класифікації, визначено особливості та переваги використання в навчально-виховному процесі початкової школи. Наведено приклади завдань для молодших школярів.

Ключові слова: *техніка, нетрадиційні художні техніки, нетрадиційні прийоми малювання, живопис пальцями, відбитки долонь.*

Діти 6–7-річного віку приходять до школи з різним рівнем художньої підготовки. Часто несформованість художніх умінь та навичок заважає першокласникам та й загалом учням початкової школи виражати в композиціях задумане, а також творити на власний розсуд, втілювати свої фантазії та образи багатющої уяви. Малюнки часто виходять далекими від реальних предметів чи явищ, які хотіли зобразити учні, невпізнаними для інших (однолітків, батьків, педагогів) й навіть для самих виконавців; це може спричинити згасання інтересу до малювання і взагалі до образотворчої діяльності. Зарадити тут може застосування педагогами так званих нетрадиційних художніх технік, яким присвятили свої дослідження І. Давидова, Н. Суханова, Г. Акімова, Н. Акчуріна-Муфтієва, Т. Семенова, Н. Чен та ін. (щоправда, названі автори не пояснюють, чому саме ці техніки називаються нетрадиційними).

Мета нашої статті: розкрити поняття «нетрадиційні художні техніки», класифікувати їх і описати особливості, а також навести приклади використання деяких з них у роботі з молодшими школярами.

В образотворчому мистецтві під технікою розуміють сукупність спеціальних навичок, способів і прийомів, за допомогою яких виконується художній твір. Поняття техніки охоплює також питання найбільш адекватного використання художніх можливостей матеріалів для передачі особливостей предметів у зображенні, ліпленні, моделюванні тощо. Під технікою розуміють ще й простоту, довершеність, засновані на вивченні всіх сторін мистецтва й на вмінні застосовувати це знання на практиці. «Техніка – це мова художника. ... без неї ви ніколи не зузієте розповісти людям про свої мрії, свої переживання, побачену вами красу» (П. Чистяков) [1, с. 117–119].

У методиці викладання образотворчого мистецтва існують різні погляди на роль техніки в створенні худож-

нього образу. У другій половині XIX ст., у період боротьби філософських ідей матеріалізму й ідеалізму в образотворчому мистецтві, головною в картині вважали ідею, а отже, техніка виконання була менш важливою. До кінця минулого століття в образотворчому мистецтві виникло багато формалістичних течій і напрямів. Художники-формалісти (К. Малевич, А. Тишлер та ін.) заперечували необхідність художньої ідеї, вважаючи, що техніка сама підкаже художникові, що і як зображувати. Такий підхід мав несподівані продуктивні результати, оскільки сприяв народженню нових технік і прийомів (колаж, пуантилізм та ін.), використанню нових матеріалів (анілінові й синтетичні фарби, пластмаси, синтетичні клеї та ін.).

Сучасні художники найрізноманітніших напрямів акцентують на важливості техніки у мистецтві. Таке протистояння відбувається й у методиці навчання малювання: одні педагоги надають перевагу способам і прийомам, які винайшли самі діти в результаті самостійного експериментування художніми інструментами і опанування образотворчими матеріалами без допомоги дорослого (О. Фльоріна, Г. Кершенштейр); інші (Т. Комарова, Н. Сакуліна, Р. Казакова, Н. Ростовцев, Н. Сокольникова) розглядають вивчення техніки як важливе самостійне завдання образотворчого мистецтва. Розробляючи практику навчання образотворчої техніки, автори дають наступні рекомендації: з одного боку, різноманіття матеріалів веде до вільного поєднання різних матеріалів і технік в одній роботі, а з іншого – діти легко переносять засвоєні прийоми роботи однієї техніки в іншу, не враховуючи при цьому їхньої специфіки. Отже, доцільно в роботі з дітьми шукати всілякі прийоми створення зображення, по-різному використовуючи художні техніки і обов'язково разом з дітьми виявляти найбільш вдалі варіанти застосування тієї чи іншої з них у створенні певно-

го художнього образу. Такий підхід забезпечує появу нової, нетрадиційної художньої техніки.

На визначення нетрадиційності існують цілком протилежні погляди. Одні «нетрадиційність» трактують як некорінені в культурі явища, котрі з'являються в періоди нестабільності та змін у суспільному житті в різні історичні епохи. Інші, зокрема Г. Григор'єва, наполягають на розумінні «нетрадиційності» як якісної новизни, початкового протиставлення традиційному, як новоутворення, що вирізняються широкою різноманітністю та оригінальністю. Новизна будь-якого засобу відносна як в особистісному, так і в часовому плані [2].

Існує і третій підхід, який стосується природи нетрадиційної художньої техніки. Кожен митець перебуває в постійному пошуку власного стилю, «почерку», оригінальної манери виконання, що зумовлює появу нової художньої техніки.

На наш погляд, нетрадиційні художні техніки з'явилися завдяки художникам-практикам, але в художній творчості дітей ще не набули поширення.

Виділяємо **специфічні характеристики та наводимо класифікації нетрадиційних художніх технік** (розроблено спільно з В. Рагозіною).

Серед специфічних характеристик:

- **простота матеріалів, що використовуються в роботі.**

Спеціалізовані відділи в магазинах для дитячої творчості та крамниці для професіоналів-художників пропонують величезну кількість усіляких художніх матеріалів, які проте не всім доступні через високу ціну. Для створення робіт у нетрадиційній манері достатньо простих і доступних матеріалів – різноманітного паперу (навіть з журналів і газет), акварельних чи гуашевих фарб, барвників з фруктів чи овочів, пластиліну, залишків тіста, викидних матеріалів, вторинної сировини тощо;

- **доступність прийомів роботи з художніми матеріалами** дозволяє учням швидко опанувати нетрадиційні техніки й уже на перших заняттях використовувати отриманий досвід для створення власних художніх образів;

- **можливість творити без специфічних художніх інструментів**, наприклад, без мольберта, пензликів, ножиць: можна малювати з допомогою пальчиків і долонок, працювати в техніці рваної аплікації тощо;

- **легкість засвоєння технік.** В умовах традиційного навчання оволодіння приемами зображення відбувається шляхом їх передавання від педагога до учня; нетрадиційна ж художня техніка дозволяє дитині виступати і носієм, і творцем нової техніки, оскільки сам учень може придумати, створити у процесі експериментування нову техніку (новий прийом) і передати її вчителю. Також учень може демонструвати отриманий досвід іншим учням, тобто виступати в ролі вчителя, для чого не

потрібна спеціальна художня підготовка. Така ж спеціальна художня підготовка не обов'язкова і для тих дітей, які долучаються до нової техніки;

- **універсальність прийомів нетрадиційних художніх технік**, які учні можуть довільно переносити з одного виду художньої діяльності в іншу. Зазначена характеристика дозволяє їм самостійно експериментувати з художніми приемами у вільній творчості;

- **швидкий результат від оволодіння нетрадиційними художніми техніками:** від початку роботи до одержання готового «художнього продукту» минає інколи всього декілька хвилин;

- **безмежність творчої діяльності.** Завдяки нетрадиційним технікам учень позбавлений усіляких правил і обмежень, що надзвичайно стимулює його творити, експериментувати, вільно поводитися з будь-якими матеріалами та отримувати радість і задоволення. Фахівці стверджують, що малювати можна будь-якими матеріалами, і в цьому процесі не повинно бути обмежень, а тільки бажання творити самої дитини (Р. Казакова, Т. Сайганова, Е. Седова, В. Слєпцова, Т. Смагіна, К. Утробіна, Г. Утробін). Використання нетрадиційних способів зображення в різних видах художньої діяльності стимулює творчі здібності дитини, підвищує інтерес до образотворчого мистецтва в цілому.

Дослідження названих вище авторів не містять жодних класифікацій нетрадиційних технік. Н. Чен усі техніки поділяє на два види: друкування та всі інші способи зображення.

Пропонуємо класифікації нетрадиційних художніх технік за матеріалами, які використовуються в роботі (див. таблицю 1), і за способами одержання зображення (див. схему 1).

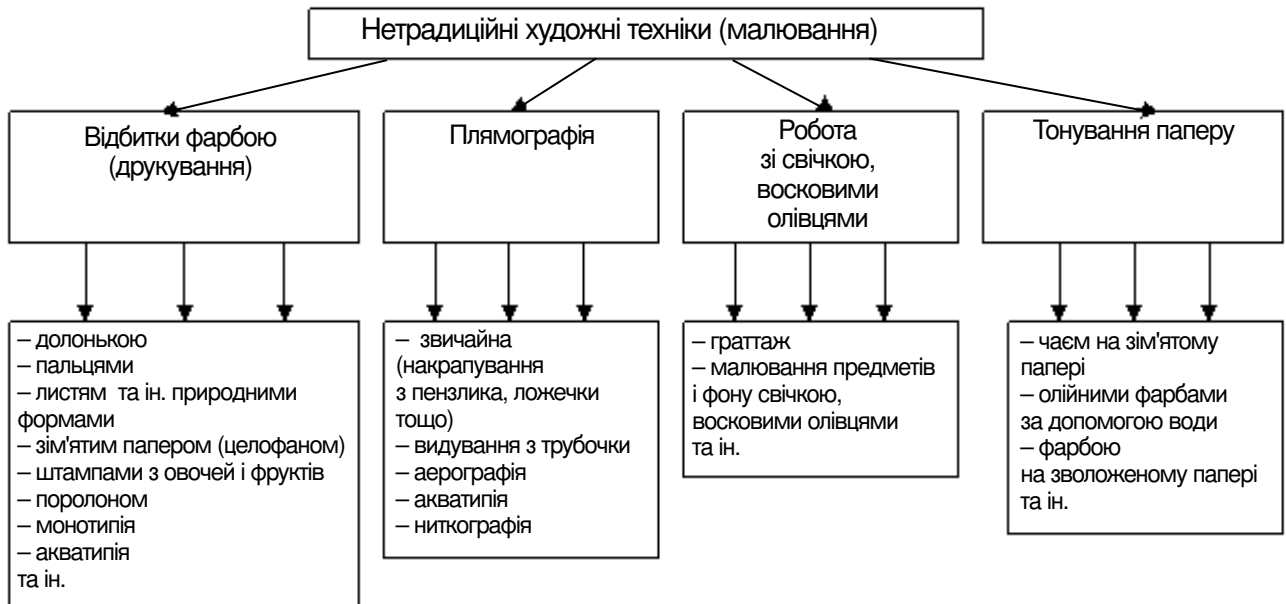
Таблиця 1.

Класифікація нетрадиційних художніх технік за матеріалами

Нетрадиційні художні техніки				
Нетрадиційні прийоми малювання	Робота з папером	Робота з природними матеріалами	Робота з волокнистими матеріалами	Робота з викидним матеріалом
- ниткографія - плямографія - монотипія - набризк - граттаж та ін.	- квілінг - рвана аплікація - айрис-фолдинг - декупаж та ін.	- карвінг - колаж - біокераміка - флористика - ошибана та ін.	- біатик - ізонітка - аплікація з тканин різного ґатунку - плетиво «паутина» та ін.	- колаж - артишок - асамбляж та ін.

Ця класифікація допомагає увияти розмаїття матеріалів, які можна використовувати в учнівських роботах.

Класифікація нетрадиційних художніх технік (малювання) за способом одержання зображення

Слід відмітити, що деякі техніки передбачають використання різних матеріалів (наприклад, колаж – папір, тканину).

Практика роботи показує, що цікавих і навіть несподіваних художньо-виразних ефектів можна досягти, поєднуючи різні техніки, наприклад, коли учні малюють і зафарбовують предмети восковими кольоровими олівцями, а потім покривають аркуш паперу гуашевими фарбами – утворюється фон малюнка, на якому красиво проступають воскові кольори.

Аналізуючи нетрадиційні художні техніки, можна виділити наступні особливості: різні групи технік мають певні можливості розвитку структурних компонентів творчого самовираження учня початкової школи. Під час використання одних технік (відбитків за допомогою долоньок і ляпкографії) одержують невизначені зображення, які потребують подальшого доопрацювання – домальовування олівцями, фломастерами тощо. Для цього учень має проявити уяву, асоціативність, гнучкість і оригінальність мислення, здатність генерувати ідеї. А робота, що включає декілька технік, а також колаж, акватипія вимагають аналізу та планування, передбачення кінцевого результату.

Для ефективного використання нетрадиційних прийомів малювання важливо забезпечити такі умови: інтегральність (дітям пропонуються теми завдань, які можуть поєднати різні галузі науки та мистецтва);

відповідне творче розвивальне середовище (виставкова зона, оформлення навчального приміщення, наявність необхідних матеріалів); співпраця на уроці (учитель виступає порадиником, експериментатором і просто партнером); колективні форми роботи; використання казкових образів, музичного супроводу; залучення досвіду батьків (Н. Суханова) [3].

Цілеспрямоване навчання художньої діяльності в початковій школі відбувається на уроках мистецтва. На момент вступу в перший клас учень уже має певний досвід створення простих образів. Відповідно до програм «Образотворче мистецтво» (авт. Л. Любарська, Л. Вовк) і «Мистецтво» (авт. Л. Масол, Е. Белкіна, О. Оніщенко, Н. Очеретяна, В. Рагозіна) дітям дається уявлення про основи композиції, кольорознавства, перспективи, послідовності зображення тематичних картин. Серед головних завдань – опанування виразних можливостей різних художніх технік, зокрема й нетрадиційних. У програмі з образотворчого мистецтва дітям 1-го класу пропонується використовувати замість пензлика відбитки пальця для зображення кольорів, створення простих форм. У 2-му класі учні знайомляться з технікою моно(аква)типії (тема «Мова живопису і графіки»), гратографії (тема «Рукотворна краса»). У 4-му класі, вивчаючи теми, пов'язані з образами природи і мистецтва, учні оволодівають технікою ляпкографії і набризку.

У програмі «Мистецтво» автори пропонують інший підхід: під час вивчення різних тем учні можуть вільно обирати художню техніку для створення виразного образу (теми: «Мистецтво – чарівне вікно у світ» [1 кл.], «Образи рідної землі» [2 кл.], «Художні подорожі казкових персонажів» [3 кл.], «Подорож країнами і континентами», «Дзвони минулого, шляхи майбутнього» [4 кл.]), а отже, на наш, погляд, отримують більше можливостей для творчості.

Нижче наведені приклади занять, які можуть бути використані в навчально-виховному процесі початкової школи на уроках і в гуртковій роботі, у групі продовженого дня, оскільки вони не вимагають від вихователя спеціальної художньої освіти, а тільки консультації педагога образотворчого мистецтва і власного практикування. Доцільним є використання нетрадиційних художніх технік шкільним психологом з арт-терапевтичною метою – для зняття напруги, втоми і розслаблення молодших школярів.

«Рум'яні яблучка на тарілці»

(живопис пальцями)

Мета заняття: ознайомити учнів з технікою живопису пальцями, поняттям «пуантилізм», уміння здобувати додаткові кольори у процесі малювання пальцями.

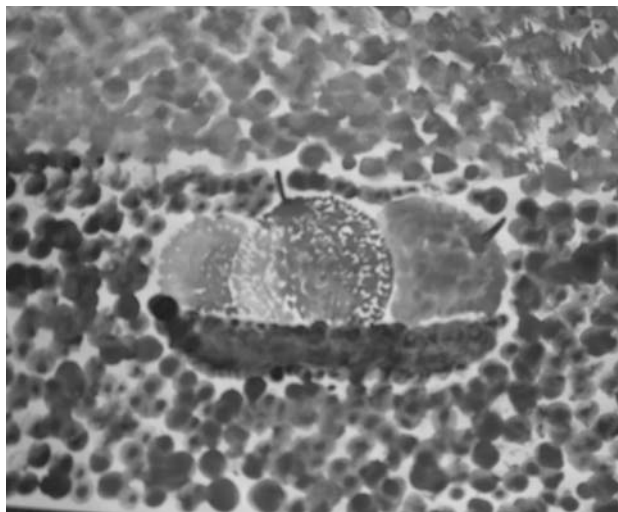
Віршик до заняття:

Медом яблучко налите
Зачепилось на гіллі,
По садочку ходить літо
У солом'янім брилі.
Літо яблучка зриває
І підносить дітлахам,
Гарну пісеньку співає:
– Цьому дам і тому дам...
А маленькому – найбільш,
Подарую цілий ківш,
Покуштуйте, любі діти,
Подаруночки від літа!

(В. Крищенко)

Пояснення для педагога. Пуантилізм – стиль в живопису, що використовує чисті, не змішані на палітрі фарби, що наносяться мазками (відбитками пальців) круглої форми з розрахунку на їх оптичне змішання в оці глядача. Оптичне змішання двох основних кольорів (червоного і жовтого), дає додатковий колір (помаранчевий) значно більшої яскравості, ніж механічна суміш пігментів.

Для виконання завдання кожному учневі необхідні гуашеві або акварельні фарби жовтого, червоного, синього і коричневого кольорів, пластикова посудина з водою, вологі серветки, простий олівець, альбомний аркуш паперу.

Мал. 1

Хід заняття. Педагог читає віршик, пропонує уявити плоди, про яких у ньому йдеться, і намалювати яблучка з допомогою нової техніки – відбитками пальців. Учитель пояснює: аркуш паперу слід покласти горизонтально; простим олівцем намітити лінію горизонту, розділивши аркуш навпіл; двома дугами намалювати пласку тарілочку чи іншу посудину, а на ній розмістити яблучка, намітивши їх контур; заповнити отримане зображення крапками, утворюючи їх відбитками пальців. Малюючи яблучка, слід використовувати лише червоний і жовтий кольори. Потрібно звернути увагу учнів на те, який колір вийшов при змішуванні червоної і жовтої фарби на яблучках (мал. 1).

«Загадкові відбитки»

Мета заняття: ознайомити учнів з технікою малювання долоньками, розвивати уяву та образне мислення.

Матеріали: гуашеві фарби різних кольорів, пластикова посудина з водою, пластикові тарілочки, вологі серветки, фломастери, ручки, кольорові олівці, альбомний аркуш паперу.

Хід заняття. Педагог показує учням, як покрити дно тарілочки фарбою, притиснути до неї долоню так, щоб вона повністю зафарбувалася (або демонструє інший спосіб – нанесення фарби на долоню з допомогою пензля), і пропонує зробити на аркуші різні відбитки долоньок (відбитки можна ставити в різних напрямках). Після цього педагог просить учнів пофантазувати, на що схоже отримане зображення, і домалювати його деталі фломастером, ручкою, кольоровими олівцями (або пальчиками).

Застосовуючи техніку малювання долоньками, можна пропонувати учням виконати різні роботи, наприклад, композиції «Казковий сад», «У світі тварин» (мал. 2).

**Колективна робота
«Казкова галявина»**

Мета заняття: практикувати учнів у виконанні колективних робіт; ознайомлення з різними техніками – живопис пальцями, малювання долоньками; вироблення умінь будувати композицію; розвитку уяви, образно-асоціативного мислення.

Матеріали: ватман, гуашеві або акварельні фарби різних кольорів, пластикова посудина з водою, вологі серветки, фломастери, ручки, кольорові олівці.

Учитель розповідає учням, що сьогодні вони працюватимуть у командах (групах) на великому аркуші паперу (формат А 1), на якому вже намічена лінія горизонту. Спершу учні мають домовитися про тему майбутньої композиції, визначити, який персонаж чи предмет буде малювати кожен із них. Учитель пояснює, що кожен учень має знайти місце в загальній композиції для свого

Мал. 2

героя казкової галявини – квіточки, листочка, метелика, пташки, гілочки дерева тощо. Потім учні роблять на аркуші різні відбитки з допомогою долоньок і пальців, а також домальовують своїх персонажів фломастером, ручкою, кольоровими олівцями (мал. 3).

«Мешканці підводного світу»

Мета заняття: ознайомлення з технікою друкування за допомогою частин кисті руки (фаланги пальців), формування уявлення про композицію, розвиток творчих здібностей.

Матеріали: гуашеві або акварельні фарби різних кольорів, пластмасовий посуд з водою, вологі серветки, аркуш паперу А4.

Методичні рекомендації. Перед початком заняття педагог пропонує зробити зарядку для пальчиків:

Пальчики живуть в сім'ї,
Це помічники мої.
Посварились, – та одразу
Помирилися і – разом!

Хід заняття. Педагог пояснює, що малювати можна не тільки пальчиками, а й іншими частинами руки – це дозволяє створити цікаві й несподівані зображення, наприклад, морського коника. Потім звертається до учнів з пропозицією подумати й показати, як можна намалювати морського коника рукою (пальчиками, кулачком чи інакше). Можна малювати в повітрі, прикладати руку до паперу, малювати у своїй уяві тощо.

Мал. 3

Учитель. Уважно розгляньте свої пальчики. Вони, окрім великого, складаються з трьох частинок – це фаланги. Складіть пальці разом і зігніть їх. З допомогою пензля нанесіть фарбу на фаланги та прикладіть їх до паперу – так можна отримати цікаві відбитки. Подивіться, якого коника можна зробити відбитками фаланг пальців. Деталі зробіть відбитками пальців (мал. 4).

Завдання з малювання: придумати й зобразити казкових мешканців підводного світу.

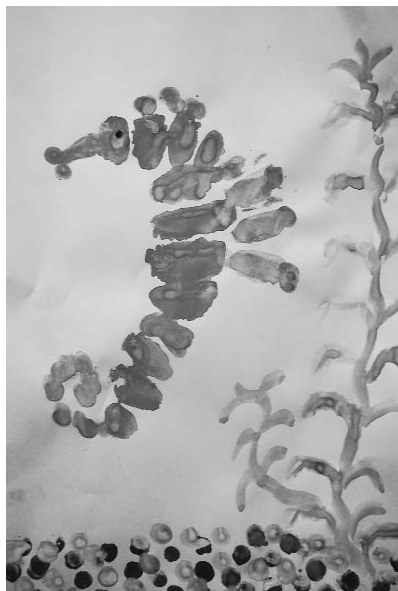
Добре розвивають творчі здібності учнів поєднання в одній роботі кількох технік малювання (зображення), які учні опанували раніше. Учитель може підказати послідовність «кроків» виконання роботи, тобто послідовність застосування різних прийомів чи технік малювання, а може й запропонувати учням самостійно обрати техніку. Нижче наводимо приклад того, як різні техніки допоможуть учням створити зображення старовинної карти – підкреслити ефект старовинного паперу, пошкодженого часом, утворити піратський надпис та ін.

«Таємничий острів»

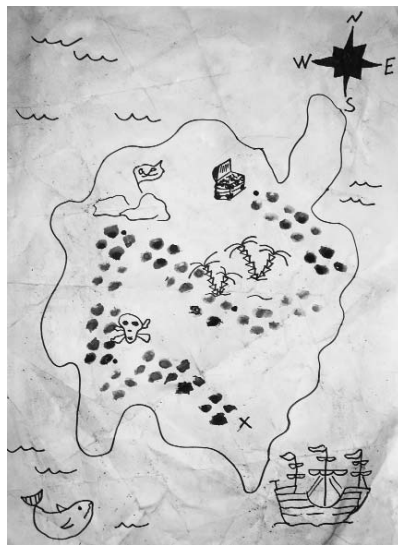
Мета заняття: розвиток уміння комбінувати прийоми нетрадиційного малювання (малювання на зім'ятому папері, друкування з допомогою пальців), розвиток почуття композиції.

Матеріали: гуашева фарба чорного кольору, пакетик чаю, посуд з водою, вологі серветки, чорний фломастер або маркер, аркуш паперу формату А3.

Хід заняття. Щоб знайти піратські скарби на таємничому острові, нам необхідно відновити пошкоджену карту. Колись для малювання використовували серед багатьох матеріалів вугілля та сажу (ми замінімо їх фарбою і маркером чорного кольору). Старовинні карти скарбів від часу псувалися; тому, перш ніж малювати, потрібно зім'яти аркуш паперу, потім з допомогою завареного пакетика чаю зафарбувати увесь аркуш. Чорним маркером або фломастером нанесіть контури острова, розробіть маршрут пошуку піратського скарбу: розу вітрів,

Мал. 4

Мал. 5

елементи гір і височин, пальмовий гай, затонулий корабель, затоку з акулами, скриню зі скарбом та ін. З допомогою відбитків пальців та фарби нанесіть маршрут слідами «небачених звірів».

Завдання з малювання: скласти різні маршрути пошуку піратського скарбу. За бажанням, вигадати й зобразити випробування на маршруті. Створену карту можна використовувати для настільної гри з друзями (взяти кубик та фішки) (мал. 5).

Отже, нетрадиційні художні техніки (зокрема малювання), дозволяють використовувати різноманітні прості й доступні матеріали, легко оволодіти прийомами роботи, приносять швидкий результат, відкривають широкі можливості творення, забезпечують молодшим школярам високе емоційне піднесення, бажання фантазувати і втілювати фантазії різними художніми засобами, розвивають самостійність і впевненість у своїх силах, що позитивно впливає на формування мотивації до занять образотворчістю, виховує любов до мистецтва і прагнення до творчого самовираження.

(Див. другу та третю стор. обкладинки).

ЛІТЕРАТУРА

1. Чистяков П. П. Письма, записные книжки, воспоминания. 1832–1919. – М. : Искусство, 1982. – 594 с.

2. Григорьева Г. Г. Развитие дошкольника в изобразительной деятельности. – М. : Академия, 1999. – 344 с.

3. Суханова Н. В. Развитие творческого воображения дошкольников через нетрадиционные приемы рисования [Электронный ресурс] // Страница

доступа: www.festival.1september.ru

4. Давыдова И. В. Творческая направленность нетрадиционных техник рисования // Начальная школа плюс До и После. – 2005. – № 4. – С. 52–55.

5. Чен Н. В. Нетрадиційні техніки зображення : навчально-методичний посібник. – Харків : Скорпіон, 2007. – 48 с.

6. Акчурина-Муфтиева Н. М. Развитие творчества в изобразительной деятельности детей. – Симферополь, 2000. – 80 с.